

Ermator Shuhrat Teshaboyevich,
“Oila va xotin-qizlar” ilmiy-tadqiqot
instituti ilmiy xodimi

XOTIN-QIZLARNING HAYOTIY VA OILAVIY STRATEGIYALARI BO‘YICHA ROSSIYA TAJRIBASI

Annotatsiya. Tadqiqot “ayolning hayotiy strategiyalari uning shaxsiyatini rivojlantirish uchun asos bo‘lib xizmat qiladi va mazmunli hayot yo‘nalishlari va hayot qadriyatlarini o‘z ichiga olgan hayotiy dunyoni qurishga hissa qo‘shadi” degan konsepsiyaga asoslanadi. Ushbu maqolada ayollarning turmushga, farzandlarga, kasbiy faoliyatga, ijtimoiy-siyosiy hayotga munosabati uch bosqichli yosh guruhida tahlil qilingan.

Tayanch so‘zlar: hayotiy strategiya, ijtimoiy funktsiya, rivojlanish yo‘nalishi, shaxs, hayot dunyosi, o‘zini o‘zi anglash, mazmunli hayot yo‘nalishlari, qadriyatlar, nazoratning subyektiv darajasi.

Аннотация. В основу исследования положена концепция о том, что жизненные стратегии женщины служат основой развития ее личности и способствуют построению жизненного мира, включающего в себя осмысленные жизненные направления и жизненные ценности. Отношение женщин к браку, детям, профессиональной деятельности, общественно-политической жизни анализировалось в трех возрастных этапах.

Ключевые слова: жизненная стратегия, социальная функция, направленность развития, личность, жизненный мир, самоактуализация, смысловые ориентации, ценности, субъективный уровень контроля.

Annotation. The research is based on the concept that a woman's life strategies serve as the basis for the development of her personality and contribute to the construction of a life-world that includes meaningful life directions and life values. The attitude of women towards marriage, children, professional activity, social and political life was analyzed in three age stages.

Keywords: life strategy, social function, direction of development, personality, life world, self-actualization, meaningful life orientations, values, subjective level of control.

Kirish. Xotin-qizlarning hayotiy va oilaviy qadriyatlarini tadqiq qilish Rossiya Federatsiyasining sanoat shaharlari va qishloq joylarida o‘tkazilgan. Empirik tadqiqotda millati, ta’lim darajasi, ijtimoiy va oilaviy ahvoli bo‘yicha bir-biridan farq qiluvchi 500 nafar 17 yoshdan 65 yoshgacha bo‘lgan xotin-qizlar ishtirok etdi. Psixodiagnostika natijalariga ko‘ra, barcha subyektlar uch guruhga bo‘lingan holda tegishli nomlarni olgan:

- 1-guruh – 17–24 yoshli qizlar guruhi;

- 2-guruh – o‘rtacha ayollar guruhi yoshi yoki birinchi yetuklik yoshi – 25–44 yosh;

- 3-guruh – 45–65 yoshdagi yetuk yoshdagi ayollar.

Ushbu guruhlashtirish tadqiqot maqsadlariga javob beradi va umumiy qabul qilinganidan sezilarli darajada farq qilmaydi¹.

Hayotiy strategiyalar ayol shaxsining rivojlanishiga hissa qo‘shadi, uning hayotini

¹ Бочаров В.В. Антропология возраста: Учебное пособие. – Санкт-Петербург, 2001.

uyg'unlashtiradi va unga hayotning asosiy sohalari – sevgi va nikoh, kasbiy faoliyat va jamiyatdagi hayotda muvaffaqiyatga erishishga imkon beradi. “Hayot strategiyasi” kategoriyasini tadqiq qilish metodologiyasi S.L. Rubinshteyn, B.G. Ananiyev, K.A. Abulxanova-Slavskayalar tomonidan hayot strategiyasi tushunchalari tahliliga asoslanadi.

Maqsad va uni asoslash. Ayol o'z hayotiy strategiyasini asosiy ijtimoiy funksiyalar asosida shakllantiradi. Bu, o'z navbatida, hayot strategiyasi shaxsga o'z hayotiy dunyosini, shu jumladan, shaxsning semantik sohasini yaratishga yordam beradi.

Hayotiy strategiya – bu substantivlik xususiyatiga ega bo'lgan hamda rivojlanishga “intilish” nuqtayi nazaridan yo'nalishga ega bo'lgan kategoriya bo'lib, bizning fikrimizcha, u A.V. Petrovskiyning kategorial tizimida metapsixologik va sotsiosentrik kategoriyalar o'rtasida oraliq o'rinni egallaydi. Hayot strategiyasi nafaqat faoliyat, balki o'z borlig'ini, o'z-o'zini qurishidir. Masalan, ayol faqat onalik faoliyatini amalga oshiribgina qolmay, onaga aylangandan so'ng u o'zining ona sifatida, shu jumladan, bola borlig'ini ham qura boshlaydi².

Hayotiy strategiyalar, ular asosida yotadigan funksiyalar kabi rivojlanish yo'nalishi bilan bog'liq. B.G. Ananiyev, S.L. Rubinshteyn, K.K. Platonov yo'nalishni intilish, rivojlanish vektori sifatida tushunadi. Kengroq, lekin rivojlanish vektorini saqlab qolish bilan birga, A. Adler rivojlanish yo'nalishlari haqida gapiradi. U inson hayotida uchta asosiy yo'nalish yoki uchta asosiy savol – jamiyatdagi hayot masalasi, faoliyat masalasi, sevgi va nikoh masalasi mavkud ekanligini ta'kidlaydi. Bizning fikrimizcha, hayotning ushbu uch yo'nalishi ayolning asosiy funksiyalari va hayot strategiyasini belgilaydi. Sevgi va nikoh yo'nalishi ikkita asosiy funksiya – ayol – xotin, ayol – onani belgilaydi. Faoliyat yo'nalishi funksiyani shakllantiradi – ijtimoiy ishlab chiqarishning ayol mehnatkashi. Jamiyatdagi hayot masalasi ijtimoiy individ funksiyasi orqali hal qilinadi³.

² Петровский А. В., Ярошевский М. Г. Теоретическая психология: Учебное пособие. – Москва, 2003.

³ Адлер А. Наука жить. – Киев, 1997. Платонов К. К. Структура и развитие личности. – Москва, 1986.

Funksiya qanday shakllantiriladi?

A.N. Leontiyevning faoliyat nazariyasiga ko'ra, ayolning oilada va jamiyatdagi mustaqil faoliyati – ongli harakati – birinchi harakat sifatida boshlanadi, keyin u operatsiyalar majmuyi sifatida o'zlashtiriladi va keyinchalik funktsiyaga aylanadi. Ayolning ijtimoiy funksiyalari haqida gapirganda, biz xotin, ona, ijtimoiy ishlab chiqarishda ishchi, shuningdek, ijtimoiy hayotning ishtirokchisi sifatidagi faoliyatni amalga oshirishni nazarda tutamiz. Bu pozitsiya B.G. Ananiyevning “Inson ijtimoiy individ sifatida doimo ma'lum bir ijtimoiy funksiyalarni bajaradi. Ularning har biri o'ziga xos ijtimoiy xulq-atvor orqali amalga oshiriladi, taniqli xulq-atvor tizimlari va ularni belgilovchi motivlar shaklida quriladi. Bu xulq-atvor tizimlari, motivlari va umuman, shaxsning ijtimoiy funksiyalari axloq normalari, huquq va ijtimoiy taraqqiyotning boshqa hodisalari bilan belgilanishi” pozitsiyasiga asoslanadi⁴.

Ayollar bajaradigan funksiyalar orasida hozirgi kun uchun asosiylari bor. Ya'ni ular XX asrda shunday bo'lgan va XXI asrning birinchi yarmida ham shundayligicha qoladi. Biz asosiy – fundamental funksiyalar maqomini quyidagilarga ajratamiz: ayol – xotin, ayol – ona, ijtimoiy ishlab chiqarish xodimi va ijtimoiy shaxs. Ushbu funksiyalarning har biri ijtimoiy funksiya bo'lib, uni belgilovchi xatti-harakatlar va motivatsiyalar tizimi shaklida qurilgan va ularning har biri jamiyat tomonidan belgilanadi.

Hayot strategiyasi hajmi va ma'nosi bo'yicha kengroq tushunchadir, garchi u unga asoslangan bo'lsa ham. Hayot strategiyasi ayol hayot yo'lining turli bosqichlarida bu funktsiyani bajarish qobiliyatini nazarda tutadi. Strategiyalarni amalga oshirishning to'liqligi, ayol borligining to'liqligi yoki uyg'unligi hayotning maqsadiga, ayolning mazmunli hayotiy yo'nalishlariga, uning shaxsiy rivojlanish darajasiga bog'liqdir. Yuqorida aytilganlarning barchasini hisobga olgan holda, biz quyidagi ta'rifni beramiz: hayot strategiyalari bu shaxsning ijtimoiy funksiyalarni bajarishi, shaxsiyatlikni rivojlantirish va o'z hayotiy dunyosini shakllantirish qobiliyatidir.

Ayol har doim ongli yoki ongsiz ravishda shaxs bo'lishga intilgan va jamiyat u qanday funksiyalar

⁴ Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания / Избр. психол. труды: В 2-х т. Т.1. – Москва, 1980. Леонтьев А. Н. Деятельность, сознание, личность. – Москва, 1975.

yoki rollarni bajarishi kerakligini aniqlab beradi. C.G. Jungga ergashgan holda, biz “shaxs darajasiga erishish individual mohiyatning yaxlitligini maksimal darajada oshirish demakdir”, degan fikrga to‘liq qo‘shilamiz. Shuningdek, u butunlik va kamolotsiz odam namoyon bo‘lmashini yozadi. Hayotiy faoliyat jarayonida bu individuallik shaxs sifatida tashqarida paydo bo‘ladi, xuddi daraxt urug‘dan o‘tib chiqqanidek, urug‘ allaqachon daraxtning salohiyatini va daraxtning “qiyofasi”ni o‘z ichiga oladi, keyinchalik u rivojlanadi. Rivojlanish kengayish va murakkablashuv jarayonidir. Ammo C.G. Jung ta’kidlaganidek, “bizning borlig‘imiz yaxlitligini mukammal anglash sifatida shaxsiyat erishib bo‘lmaydigan idealdir”. Ammo inson ideal sifatida erishib bo‘lmaydigan bo‘lganligining o‘zi ham ideal yo‘lga ko‘rsatma bo‘lishi mumkin. Va idealga intilishda rivojlanish darajasi sifatida muhim bosqich, A. Maslou fikricha, o‘zini o‘zi amalga oshirish bo‘lishi mumkin⁵.

Muammoning tavsifi va yechimi. “Ayol – xotin” strategiyasi va uni turli yosh guruhlarida amalga oshirish

Xotin va onaning vazifalari ko‘p asrlar davomida ayollar tomonidan bajarilganligi sababli aynan ular shu qadar rivojlangan va shakllanganki, ayolga o‘z hayot strategiyasini ular asosida shakllantirishi osonroq bo‘ladi. Ayollarning psixodiagnostik tekshiruvi qanday natijalarni ko‘rsatdi?

Ayolning xotin sifatida strategiyasini o‘rganar ekanmiz, biz turli yoshdagi ayollar o‘rtasida strategiyani amalga oshirishda tafovutlar bor-yo‘qligi, turmush qurgan yoki turmushga chiqmagan subyektlarning nikohga munosabati qanday ekanligi bilan qiziqdik.

V.I. Garbuzovning anketasi va muallifning fikricha, inson tabiatining birinchi tarkibiy qismi bo‘lgan, uning dunyoga moslashishini ta’minlaydigan yetakchi instinktlarni aniqlashga imkon beradi. Anketa muallifi yettita instinkt, xususan, o‘zini saqlash, nasl berish, altruistik, izlanish, hukmronlik, erkinlik va qadr-qimmatni saqlash kabilarni aniqlaydi. Odatda, shaxsning bir yoki bir nechta instinktlari hukmronlik qiladi, qolganlari esa kamroq namoyon bo‘ladi. Ushbu

uslubiyatdan foydalangan holda olingan natijalar quyidagilarni ko‘rsatdi⁶:

1. Barcha yosh toifalaridagi ayollar quyidagi fazilatlarni o‘z ichiga olgan genofil tip bilan ajralib turishini ta’kidlaydilar:

- farzandlarini haddan tashqari sevish;
- oilaparvarlik;
- o‘z farzandlarining xavfsizligi va sog‘lig‘iga yaxshi darajada g‘amxo‘rlik qilish;
- “men”ni “biz” foydasiga almashtirishga moyillik.

2. 45 yoshdan keyin ayollar o‘zlarini tavsiflab, mavjud bo‘lganlarga digitofil tipdagi fazilatlarni qo‘shadilar:

- har qanday kamsitishga toqat qilmaslik;
- o‘z qadr-qimmatini yo‘lida farovonlik va ijtimoiy mavqeyidan voz kechishga tayyorlik;
- sharaf va g‘ururning xavfsizlikdan ustunligi;
- inson huquqlari buzilishining barcha shakllariga toqat qilmaslik.

Olingan natijalar qizlar va ayollar quyidagilarga yo‘naltirilgan degan xulosaga kelishimizga imkon beradi:

- birinchi navbatda, oila va bolalar uchun;
- ikkinchidan, ayollar – altruistik;
- uchinchidan, ular tadqiqotchi sifatleri bilan ajralib turadi.

Bizni “ta’lim tipologiyaga o‘z tuzatishlarini kiritadimi?” degan savol qiziqtirgan edi.

Biz 17 yoshdan 65 yoshgacha bo‘lgan barcha turmush qurgan oliy ma’lumotli ayollar va o‘rta ma’lumotli ayollar, shu jumladan, ushbu guruhdagi o‘rta maxsus ma’lumotlilarni solishtirdik. Farqlar Student mezoniga ko‘ra ahamiyatsiz va statistik jihatdan jiddiy emas edi.

Biz Y.V. Aleksandrovaning “Voyaga yetgan odam bilan munosabatlarning rol modellarini o‘rganish metodologiyasi” nomli ilmiy ishi (MIRP) yordamida ayolning nikohga va uning eriga bo‘lgan munosabatini aniqladik. Olingan natijalarni tahlil qilsak, turmushga chiqmagan va turmushga chiqqan ayollarning 17 yoshdan boshlab har qanday yoshdagi turmush qurishga bo‘lgan munosabati bir xil darajada ijobiy degan xulosaga kelish mumkin. Binobarin, qarama-qarshi jinsga

⁵ Юнг К. Г. Структура психики и процесс индивидуации. – Москва, 1996. Маслоу А. Психология бытия. – Москва, 1997.

⁶ Гарбузов В. И. Практическая психотерапия, или как вернуть ребенку и подростку уверенность в себе, истинное достоинство и здоровье. – Санкт-Петербург, 1994.

bo'lgan qiziqish ayolning hayoti davomida o'zini namoyon qiladi va yoshi o'tishi bilan zaiflashmaydi. Ta'lim ham, oilaviy ahvol ham nikohga bo'lgan munosabatga ta'sir qilmaydi. Qolaversa, nikoh ayol uchun ahamiyatli va yangi asrda ham shunday bo'lib qolaveradi, buni qizlar va nikoh yoshidagi ayollarning metodologiyaga oid savollariga bergan javoblari tasdiqlaydi⁷.

Ayollarning nikohga va xotin roliga bo'lgan munosabatining ishonchliligini oshirish uchun biz qo'shimcha diagnostika usuli sifatida A.S. Kocharyanning "Er-xotinning nizolarga munosabati" so'rovnomasini tanladik. Shuningdek, undan ayollarning oilaviy nizolarga, ularning nikohga bo'lgan konstruktiv bo'lmagan munosabati, ruhiy tushkunlik va psixologik himoya munosabatlarini tahlil qilish uchun foydalanish mumkin⁸.

Olingan ma'lumotlarni o'rta, yuqori va past ko'rsatkichlar bo'yicha tavsiflasak, u holda 1-jadvalda keltirilgan ko'rsatkichlar o'rtacha deb baholanadi.

Styudent mezoniga ko'ra, ayollarning yosh guruhlari o'rtasidagi ko'rsatkichlardagi farqlar ahamiyatsiz, "depressiya" shkalasi esa bundan mustasno. Ikkinchi yetuklikdagi ayollar birinchi yetuk yoshdagi ayollarga qaraganda oilaviy muammolarga ruhiy tushkunlik bilan munosabatda bo'lishadi.

⁷ Александрова Ю. В. Методика исследования ролевых паттернов отношения к другому взрослого человека (МИРП) / Журнал практического психолога. — № 8, 1998.

⁸ Кочарян Г.С., Кочарян А.С. Психотерапия сексуальных расстройств и супружеских конфликтов. — Москва, 1994.

Umuman olganda, tekshirilayotgan turli yoshdagi ayollarning nikohga nisbatan salbiy munosabati yo'qligini, tajovuzkorlik qo'llamasligini, nikohdan tashvishlanishni somatizatsiya qilmasligini, nikoh paytida uzoq vaqt davomida psixotravmada tiqilib qolmasligini aytib o'tish mumkin.

Bizni yana "oiladagi nizolarga turmushga chiqqan va turmushga chiqmagan ayollar, ajrashgan va bevalar uchun munosabat har xilmi?" degan savol ham qiziqitirdi.

Shuni ta'kidlash kerakki, nikoh yoshidagi, lekin turmushga chiqmagan yoki ajrashgan ayollar turmush qurishga turmushga chiqqan ayollar kabi ijobiy munosabatda bo'lishadi. Nikohga nisbatan konstruktiv bo'lmagan munosabatlar darajasi, ruhiy tushkunlik, himoya mexanizmlari, tajovuzkorlik, ulardagi tashvishlarning somatizatsiyasi, taxminan, turmush qurgan ayollar bilan bir xil. Turli ma'lumotga ega bo'lgan turmush qurgan ayollarning nikohga, oilaviy nizolarga, turmush o'rtog'iga bo'lgan munosabatida farq mavjud emas (1-jadval).

Shunday qilib, ikkita, ya'ni nikohga va turmush o'rtog'iga bo'lgan munosabatni o'rganuvchi MIRR va "Er-xotinning nizolarga munosabati" usulidan biz quyidagi natijalarni qo'lga kiritdik:

- barcha so'rov ishtirokchilari, hatto nikoh yoshiga yetgan bo'lsa ham, oilasi (er va bolalari) bo'lmagan yoki faqat eri bo'lmaganlar tomonidan nikoh zarurligini tan olish to'g'risida;
- ayol ajrashgan yoki turmushidan norozi bo'lsa ham, ijtimoiy institut sifatida turmush qurishga ayollarning ijobiy munosabati.

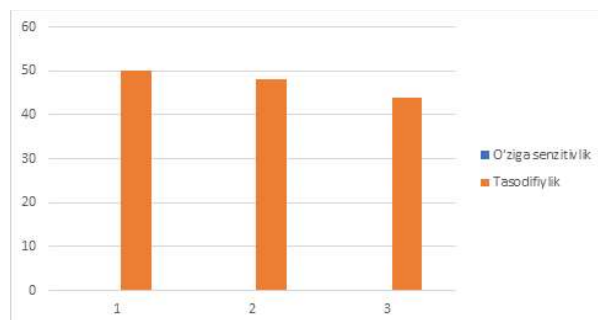
1-jadval

**Oilaviy ziddiyatlarga ayollarning munosabatlari
(shkala bo'yicha o'rtacha ko'rsatkichlar, ballarda)**

So'rovnoma shkalasi	25–44 yoshdagi ayollar (200 nafar tadqiqot qilinayotganlar)		45–64 yoshdagi ayollar (100 nafar tadqiqot qilinayotganlar)		Styudent mezon (p<0,05 da farqlar ishonchliligi)
	O'rtacha qiymat (M)	Standart og'ish (S)	O'rtacha qiymat (M)	Standart og'ish (S)	
Nikohga no-konstruktiv o'rnatmalar	4,49	1,81	4,78	1,81	-
Depressiya	5,07	2,82	5,7	2,55	1,81
Himoyaning mexanizmlari	5,44	2,22	5,3	2,24	-
Agressiya	5,04	2,22	4,7	2,49	-
Tashvishning somatizatsiyasi	3,54	1,9	3,89	1,77	-
Psixotravmani qayd etish	3,33	1,78	3,22	1,69	-

O‘z-o‘zini anglash testi yordamida biz “Hislar bloki”ga berilgan javoblarni tahlil qildik. Bu blok odamning o‘z his-tuyg‘ularini va o‘ziga nisbatan sezgirlikni o‘z-o‘zidan va to‘g‘ridan to‘g‘ri ifodalash qobiliyati sifatida spontanlikni o‘z ichiga oladi, bu odam o‘z his-tuyg‘ulari va ehtiyojlarini qay darajada bilishini, ularni qanchalik yaxshi his qilishini va aks ettirishini belgilaydi⁹.

Olingan natijalar 1-diagramma shaklida keltirilgan.

1-diagramma. Qizlar va ayollarda o‘ziga sensitivlik va tasodifiylik: 1 – 18-24 yoshli qizlar, 2 – 25-44 yoshli ayollar, 3 – 45-65 yoshli ayollar

Diagrammadan ko‘rinib turibdiki, his-tuyg‘ular hamda ularning qizlar va ayollar tomonidan qabul qilinishi yoshga qarab farqlanadi (farqlar Student

⁹ Алешина Ю.Е., Гозман Л.Я., Загика М.В., Кроз М.В. Самоактуализационный тест. – Москва, 1991.

testiga ko‘ra statistik ahamiyatga ega). Ayol xotin sifatida turli yoshda o‘z his-tuyg‘ularini boshqacha ko‘rsatadi: u yoshligida o‘z-o‘zidan sezgir. Ammo umuman olganda, ayollarning natijalari aqliy va statistik me‘yorning ko‘rsatkichlari (test mualliflari tomonidan taklif qilingan) va o‘z-o‘zini namoyon qiluvchi shaxslarning ko‘rsatkichlari emas.

Tadqiqot shuni tasdiqladiki, turmush qurgan yoki qurmagan barcha ayollar ijtimoiy institut sifatida nikohga ijobiy munosabatda bo‘lishadi. Kelajakda oila instituti nafaqat saqlanib qoladi, balki sifat jihatidan ham o‘zgaradi, chunki turmush o‘rtoqlar ko‘proq o‘zini namoyon qiladigan shaxslar bo‘ladi va nikoh sevgi tuyg‘usi asosida quriladi.

“Ayol – ona” strategiyasi va uning yosh xususiyatlari

Tashxis bo‘yicha ayol – ona qanday tasavvur qilinadi? U onaning hayot strategiyasini qanday ishlab chiqadi? Yosh farqlari bormi? U ona sifatida o‘zini namoyon qiladigan shaxsga mos keladimi? (A.S. Spivakovskaya ta’kidlaganidek, o‘zini namoyon qiladigan, barkamol rivojlangan shaxslar bolani tarbiyalash uchun juda mos keladi)¹⁰.

Ona sifatida qanday fazilatlar, xususiyatlar, shaxsiy fazilatlar mavjud?

¹⁰ Спиваковская А.С. Психотерапия: игра, детство, семья. В 2-х томах. Т. 2. – Москва, 1999.

2-jadval

MIRP testi bo‘yicha ayolning bolaga munosabati (shkala bo‘yicha o‘rtacha ko‘rsatkichlar, ballarda)

Shkalalar	18-24 yoshli qizlar			25-44 yoshli ayollar			45-65 yoshli ayollar (jami) – 100 nafar tekshirila-yotganlar
	Jami (200 nafar tekshirila-yotganlar)	Turmushga chiqqan (50 nafar tekshirila-yotganlar)	Turmushga chiqmagan (150 nafar tekshirila-yotganlar)	Jami (200 nafar tekshirila-yotganlar)	Turmushga chiqqan (150 nafar tekshirila-yotganlar)	Turmushga chiqmagan (40 nafar tekshirila-yotganlar)	
Tajribali ota-onaning bolaga munosabati	12,81	12,88	12,73	13,47	13,04	12,3	13,65
Ota-onaning munosabati-ning nevroitik pattern-lari	4,68	4,67	4,71	4,63	4,31	4,9	4,25

MIRP metodologiyasidan foydalanib, biz ayolning yoshi va oilaviy ahvoriga qarab bolaga munosabatini solishtirdik, ma'lumotlar 2-jadvalda keltirilgan.

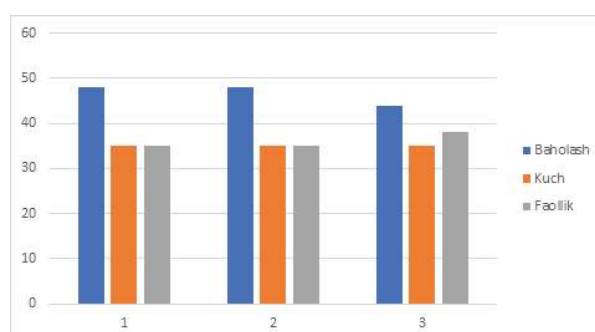
2-jadvaldagi ma'lumotlarga asoslanib, quyidagicha xulosalar chiqarish mumkin:

1. Bolaga nisbatan xuddi shunday munosabat 1- va 2-yosh guruhidagi ayollarda kuzatiladi.

2. Tajribali ota-onaning turi bo'yicha ularning munosabati qizlar guruhining o'xshash munosabatidan sezilarli darajada farq qiladi ($t = 2,5$; $n = 400$; $p < 0,05$).

Oilaviy holat bo'yicha yosh guruhlari orasidagi farqlar jiddiy emas va statistik jihatdan ahamiyati yo'q. Umuman olganda, turli yoshdagi ayollar o'zlarini g'amxo'r onalar deb e'lon qilishadi. Ular bolani qanday bo'lsa, shunday yoqtirishlarini ta'kidlashadi, agar iloji bo'lsa, bo'sh vaqtini bolalar bilan o'tkazishni istaydi.

Ayol – ona uchun yuqori o'zini o'zi qadrlash, faollik, kayfiyat kabi shaxsiy xususiyatlar muhim bo'lib, bu bolada o'xshash shaxsiy xususiyatlarni shakllantiradi. Shaxsiy differensial usulidan foydalanib, biz ayollar o'zlariga qanday baho berishlarini, ularning kuchlari va faolligini qanday baholashlarini aniqlashga harakat qildik. Sinab ko'rilayotganlar o'zlarini juda yuqori baholadilar: maksimal 49 ball dan ular o'zlarini 40-42 ballga baholaydilar. Barcha uchta test shkalasi uchun natijalar 2-diagrammada ko'rsatilgan¹¹.

2-diagramma. "Shaxsiy differensial" uslubiyati bo'yicha ayollar o'zlarining xususiyatlarini baholashlari: 1 – 18-24 yoshli qizlar, 2 – 25-44 yoshli ayollar, 3 – 45-65 yoshli ayollar

2-diagrammadan ko'rinib turibdiki, barcha yosh guruhlarida kuch umumiy baholash va faollikdan

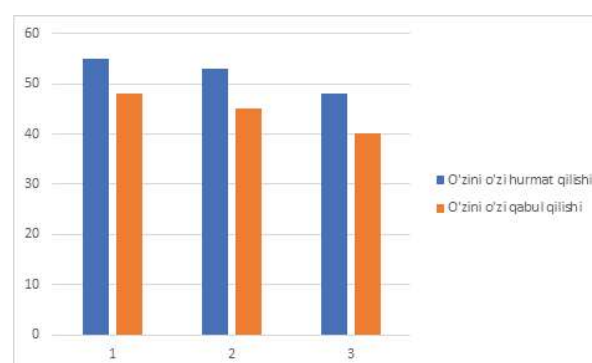
past. Yosh o'tishi bilan kuch va faollik zaiflashadi. Ammo, umuman olganda, turli yoshdagi ayol o'zini maftunkor, mehribon, hamdard, do'stona, halol inson sifatida tavsiflaydi.

Bu usulga ko'ra, o'zini ikki qarama-qarshi sifat asosida baholash va bu sifat qay darajada xosligini qayd etish talab qilingan.

O'z-o'zini amalga oshirish testiga javob berish qiyinroq, chunki ikkita bayonotdan birini tanlashingiz kerak va birida to'xtash juda qiyin bo'lishi mumkin. Tahlil qilish uchun biz ikkita shkalani ko'rib chiqdik: "o'zini o'zi qadrlash" va "o'zini o'zi qabul qilish".

"O'zini o'zi hurmat qilish" shkalasi subyektning o'z fazilatlarini, ijobiy fazilatlarini qadrlash va ularga nisbatan o'zini hurmat qilish qobiliyatini diagnostika qiladi.

"O'zini o'zi qabul qilish" shkalasi o'zining afzalliklari va kamchiliklarini baholashdan qat'i nazar, inson o'zini o'zi qabul qilish darajasini qayd etadi. Bu ikkala tarozi ham "o'z-o'zini idrok etish" blokini tashkil qiladi. Usul orqali olingan ma'lumotlar 3-diagrammada ko'rsatilgan.

3-diagramma. Qizlar va ayollar tomonidan o'zini o'zi hurmat qilishi va o'zini o'zi qabul qilish: 1 – 18-24 yoshli qizlar, 2 – 25-44 yoshli ayollar, 3 – 45-65 yoshli ayollar

3-diagrammada keltirilgan natijalardan ko'rinib turibdiki, o'zini namoyon qiladigan odamlar 55–70 birlik oralig'ida ball to'plashdi. Bizning respondentlarimiz esa o'zlarini faqat statistik va aqliy me'yor (45–55 ball) darajasida baholaydilar. O'z-o'zini hurmat qilish ballari o'z-o'zini qabul qilish shkalasidagi ballardan sezilarli darajada yuqori. Bu shuni ko'rsatadiki, ayollar, ayniqsa, yoshi oshishi bilan o'zlariga nisbatan ko'proq tanqidiy munosabatda bo'lishadi.

¹¹ Энциклопедия психологических тестов. Личность, мотивация, потребность. – Москва, 1997.

Farzandi uchun dunyoni bilish tashkilotchisi sifatida ayol – ona (“O‘z-o‘zini anglash testi” natijalariga ko‘ra) o‘zining eng yaxshi tomonlarini ko‘rsatmaydi. Uning bilimga bo‘lgan ehtiyoji, shaxsiyatning ijodiy yo‘nalishi o‘zini o‘zi anglaydigan shaxsdan uzoqdir. Olingan natijalardan ko‘rinib turibdiki, yosh farqlari ham rol o‘ynamaydi.

Bundan tashqari, biz turli shaharlardagi ayollar o‘rtasida “kognitiv ehtiyojlar”, “ijodkorlik” va “sinergiya” shkalalari bo‘yicha diagnostika ma’lumotlarini taqqoslaganimizda, farqlar ahamiyatsiz bo‘lib chiqdi. Binobarin, kutubxonalar, kitob do‘konlarining mavjudligi ayollarning kognitiv ehtiyojlari, ijodkorligi va sinergiyasiga (dunyoga yaxlit qarash) sezilarli ta’sir ko‘rsatmasligi aniqlandi. Biz kutganimizdek, bu parametrlarda sezilarli farqlar shahar va qishloq ayollarida kuzatiladi.

Ona bola uchun mikroduyo yaratadi va uni hissiy mazmun bilan to‘ldiradi. Lekin, birinchi navbatda, uning motivlari va xatti-harakatlari bilan uning o‘zi bu dunyoni qanchalik qabul qilishini, unda o‘zini qanchalik qulay his qilishini aks ettiradi.

“O‘zini o‘zi baholash shkalasi” usuli yordamida olingan ma’lumotlar ayolning shaxsiy tashvishining haddan tashqari oshirilgan darajasini ko‘rsatadi (metodika – mualliflarning fikriga ko‘ra, shaxsiy tashvish insonning barqaror xususiyatidir). Respondentlarning ta’kidlashicha, ular shubhada va ular yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan muvaffaqiyatsizliklardan xavotirda bo‘ladi¹².

Xavotirlanish darajasidagi farqlar yosh oshishiga qarab paydo bo‘ladi. Yosh, turmushga chiqmagan yoki oilaviy tajribasi kam respondentlar o‘zlarini yanada quvnoq, erkin his qiladilar, o‘ziga ishonadilar. Ayolning yoshi qanchalik katta bo‘lsa, u shunchalik tashvishli yashaydi, chunki uning kelajagi va sog‘lig‘i uchun tashvish kuchayadi, u ham bolalarning o‘sishi haqida ko‘proq qayg‘uradi.

Ijtimoiy ishlab chiqarishning “ayol – ishchi” va “ayol – ijtimoiy individ” strategiyalari va ularning yosh xususiyatlari

XX asrda ayollar yangi funksiyalarga ega bo‘ldilar: ijtimoiy ishlab chiqarish xodimlari va ijtimoiy shaxs, ular asosida yangi hayot strategiyalari

shakllana boshladi. Psixodiagnostik tekshiruvda biz ayolning ishchi va ijtimoiy shaxs sifatida qanday ekanligi bilan qiziqdik. “Shaxsning yo‘nalishini aniqlash” uslubiga ko‘ra, ayollarning aksariyati o‘zlarini biznesga yo‘naltirilganlar deb bilishadi (Diagnostika natijalari 3-jadvalda keltirilgan).

3-jadvaldan ko‘rinib turibdiki, barcha yoshdagi respondentlarida o‘ziga va muloqotga e’tibor qaratish bilan bog‘liq holda biznesga e’tiborli bo‘lish ustunlik qiladi. Yoshi oshishi bilan o‘z-o‘zini baholash pasaysa ham (shaxsiy differensial usul bo‘yicha ma’lumotlar bundan dalolat beradi), biznes xususiyatlari ortadi.

Oliy ma’lumotli o‘rta va yetuk yoshdagi ayollar biznesga yo‘naltirilganlikning eng yuqori darajasiga ega, tadbirkorlik qiziqishlari bo‘yicha o‘rta ma’lumotli ayollar esa ulardan past. O‘rta ma’lumotli ayollarning o‘ziga nisbatan qiziqishi va talablari yuqori, mehnatga qiziqishi past, chunki ularning ishi unchalik ijodiy emas va bu o‘z qobiliyatlarini amalga oshirish imkoniyatini bermaydi. Oliy ma’lumotli ayollar biznesga ko‘proq e’tibor qaratishadi, bu esa ularga o‘zlarining shaxsiy imkoniyatlarini ko‘rsatish va ochish imkonini beradi.

Ammo, umuman olganda, shuni ta’kidlash kerakki, tadqiqotda ishtirok etayotgan ayollar uchun ular o‘zlarini amalga oshirishlari, bajarishlari mumkin bo‘lgan kasbiy faoliyat muhim ahamiyatga ega.

Ijtimoiy shaxsning subyektlardagi funksiyasi qanchalik rivojlangan?

Empirik tadqiqotlar shuni ko‘rsatdiki, qizlar, ayniqsa, ayollar jamiyatning ijtimoiy-siyosiy hayotida faol ishtirok etmaydilar. Ko‘pgina ayollar intervyu savollariga javob berishda shunday deb o‘ylashadi: siyosat va iqtisod erkaklarning ishi bo‘lib, ular allaqachon bolalar va uy hayoti bilan bog‘liq muammolarga duch kelishmoqda. Ijtimoiy shaxsning funksiyasi hozirgi vaqtda ayol uchun ahamiyatli emas va shuning uchun ham bu funksiyaga asoslangan strategiya uning shakllanishining dastlabki bosqichidir.

¹² Энциклопедия психологических тестов. Личность, мотивация, потребность. – Москва, 1997.

**Qizlar va ayollarning shaxsiy yoʻnaltirilganliklari
(shkala boʻyicha oʻrtacha koʻrsatkichlar, ballarda)**

Shkalalar	18-24 yoshli qizlar			25-44 yoshli ayollar			45-65 yoshli ayollar		
	Jami (200 nafar odam)	Yuqori (75)	Oʻrta (110)	Jami (200 nafar odam)	Yuqori (67)	Oʻrta (108)	Jami (100 nafar odam)	Yuqori (37)	Oʻrta (59)
Oʻziga yoʻnalti- rilganlik	25,96	24,4	25,3	23,4	22,8	22,0	22,0	20,3	25,2
Muomalaga yoʻnalti- rilganlik	26,4	26,2	25,9	26,4	25,6	26,5	27,9	27,9	23,9
Ishga yoʻnalti- rilganlik	28,63	30,5	29,8	31,2	32,6	32,6	32,7	32,7	31,9

**Ayollarning hayot mazmuni yoʻnalishlari va
oʻzini oʻzi anglash darajasi**

Ayollarning hayot strategiyalarini koʻrib chiqib, ularning hayotiy dunyosini tahlil qilishga harakat qildik. Hayotiy dunyoning shakllanishi hayot maqsadi va mazmunli hayot yoʻnalishlari asosida sodir boʻladi. D.A. Leontev tomonidan oʻtkazilgan hayot mazmuniga yoʻnaltirilganlik sinovi natijalari shuni koʻrsatadiki, barcha yoshdagi ayollar aniq hayotiy maʼno yoʻnalishlari va aniq maqsadlarga ega. Ular uchun hayot juda mazmunli va maqsadli, shuningdek, har doim hayajonli va zavqli koʻrinadi. Respondentlarning aksariyati oʻzlarini intizomli, baquvvat va oʻz taqdirining ustasi sifatida tavsiflaydi. Bundan tashqari, taʼlim darajasi boʻyicha ayollar guruhlar oʻrtasida natijalarda sezilarli farqlar yoʻq.

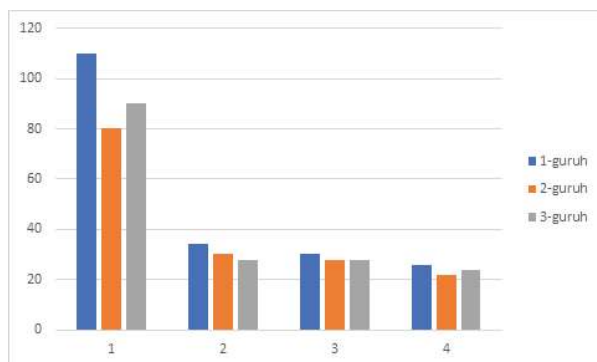
Shuni taʼkidlash kerakki, 45 yoshdan keyin ayollar faol va maqsadli hayotga qiziqishni yoʻqotadilar. “Oʻz-oʻzini nazorat qilish joyi” ham oʻzgarib, oʻz kuchiga ishonmaslik paydo boʻladi, oʻz hayotini nazorat qilish kamayadi. “Hayotni nazorat qilish joyi” yoki “hayotni boshqarish” qizlar tomonidan 29,0 ballga, oʻrta yoshli ayollarda 31,3 ballga baholanadi, keyin esa pasayadi va 45 yoshdan keyin ayollarda 27,04 ballga yetadi (farqlar Student testiga koʻra ishonchli). Oliy maʼlumotli oʻrta yoshli ayollarda hayotni boshqarish eng yuqori darajada.

Oʻrta yoshdagi yoki birinchi yetuk yoshdagi ayollarda ushbu koʻrsatkichning yuqori darajasi ularning oʻziga ishonganligi, hayot, uning maqsadlari toʻgʻrisida erkin qaror qabul qilish va ularni amalda

qoʻllash mumkinligini koʻrsatadi. Ikkinchi yetuk yoshdagi ayollar hayotga boʻlgan munosabatda fatalistik anʼanalarga nisbatan pastroqdirlar, ular hayot darajasi pasayishiga ishonishadi va kelajak uchun jiddiy rejalar tuzish befoйда, chunki ular amalga oshmaydi deb hisoblaydi. Buni intervyu bayonotlari ham tasdiqlaydi. 45 yoshgacha boʻlgan ayollar oʻzlarining hayotdagi maqsadlari sifatida quyidagilarni koʻrishadi: bolalarni oʻstirish va tarbiyalash, ularga taʼlim berish, bolalarning sogʻligʻi, oʻz sogʻligʻi, erining sogʻligʻi haqida gʻamxoʻrlik qilish, shuningdek, kasbiy faoliyatida muvaffaqiyatga erishishni xohlash. 45 yoshdan 55 yoshgacha boʻlgan ayollar birinchi oʻringa salomatlikni qoʻyishadi, ikkinchi oʻringa esa nafaqaga chiqish. Ular uchun bolalarni oʻqitish va farzandlariga nabiralarini tarbiyalashda yordam berish uchinchi oʻrinda turadi. 55 yoshdan keyin ayollar, asosan, oʻzlariga va yaqinlariga salomatlik, pensiyalari oshishini tilaydilar.

Biz turmush qurgan va turmushga chiqmagan, turmush qurgan, ammo taʼlim darajasi turlicha boʻlgan ayollar oʻrtasida hayotning mazmunliligi, maqsadliligi va unumdorligida tafovutlar bor-yoʻqligi bilan qiziqdik.

Biz olgan maʼlumotlar 4-diagrammada koʻrsatilgan.

4-diagramma. Ma'lumoti va oilaviy holati bog'liq ravishda ayollarning hayot mazmuni oriyentatsiyalari: 1 – ayollarning umumiy oriyentatsiyasi; 2 – maqsadlari; 3 – jarayon; 4 – natija; 1-guruh – oliy ma'lumotli 18-65 yoshli barcha oilali ayollar; 2-guruh – o'rta ma'lumotli 18-65 yoshli barcha oilali ayollar; 3-guruh – 18-65 yoshli barcha turmushga chiqmagan, ajrashgan va beva ayollar.

Subyektlarning ta'lim va oilaviy ahvolidagi farqlarni solishtirganda biz quyidagi xulosalarga keldik:

- ayolning oilaviy ahvoli uning hayotiy maqsadlari, jarayoni, hayotning mazmunliligi natijalariga ta'sir qilmaydi;
- oliy ma'lumot ayollarga hayotning maqsadi va mazmunini aniqlashga yordam beradi, keyin esa ularning hayoti jarayoni va natijasi o'rta ma'lumotli ayollarga qaraganda samaraliroq bo'ladi.

Oliy ma'lumotli ayollar tevarak-atrofdagi dunyo ularni tashvish va sarosimaga solmasligini, ularning hayoti muntazam emas, balki har doim hayajonli va zavqqa boy ekanini, hayotda o'z oldiga da'vat va aniq maqsadlar qo'ya olganini ta'kidlaydi.

Subyektiv nazorat darajasini o'rganish usulining natijalari turli xil hayotiy vaziyatlarda subyektlarda shakllangan subyektiv nazorat darajasini (ichki yoki tashqi) baholashga imkon beradi.

Biz tahlil qilish uchun to'rtta test shkalasini tanladik va ma'lumotlar 4-jadvalda keltirildi.

Barcha yosh guruhlar respondentlari tomonidan umumiy ichkililik shkalasi bo'yicha olingan ma'lumotlar testni ishlab chiquvchilar tomonidan belgilangan o'rtacha qiymatlar bilan taqqoslaganda, farq aniq. Taqdim etilgan natijalarga asosanib, respondentlar tashqi nazorat darajasiga ega ekanligi va ularning hayoti butunlay ularning ijodi emasligi, tashqi sharoitlar subyektning istaklari va intilishlaridan ko'ra muhimroq degan fikrni bildirish mumkin. Ular o'zlari bilan sodir bo'lgan hamma narsani vaziyatga, boshqa odamlarga, taqdirga, omadga bog'lashga moyil. Yosh guruhlar bo'yicha sezilarli farqlar yo'q. Yetuk ayol o'z hayotining bekasi kabi his qilishi kerak, lekin u o'zini tashqi hodisalarga ham bog'liq deb hisoblaydi.

“Yutuqlar sohasidagi ichkililik” shkalasiga ko'ra, so'rovda qatnashgan ayollarning natijalari o'rtacha ko'rsatkichlardan yuqori. Ular, asosan, o'zlarining faolligi va mustaqilligini tavsiflovchi test bayonotlarini tanlaydilar, masalan, “Muvaffaqiyat

4-jadval

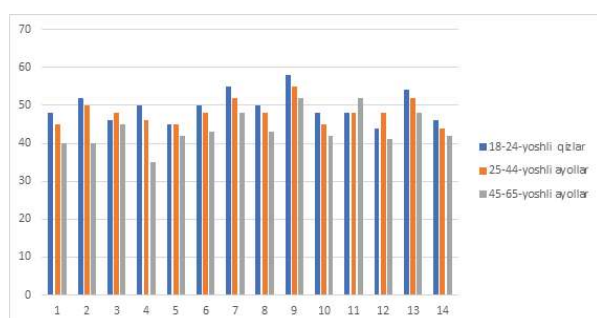
**Qizlar va ayollarda ichkililik darajasi
(shkala bo'yicha o'rtacha ko'rsatkichlar va standart og'ishlar, ballarda)**

Ichkililik shkalasi	Test yaratuvchilar shkalasi bo'yicha o'rtacha	18-24 yoshli qizlar (200 nafar tekshirilayotganlar)		25-44 yoshli ayollar (200 nafar tekshirilayotganlar)		Qizlar va 25-44 yoshli ayollar o'rtasidagi farqlar	45-65 yoshli ayollar (100 nafar tekshirilayotganlar)		24-44 yoshli va 45-65 yoshli ayollar guruhlar o'rtasidagi farqlar
	M	M	S	M	S	T	M	S	T
Umumiy ichkililik	33,4	27,0	5,7	27,1	5,6	-	26,3	5,5	-
Yutuqlar sohasidagi ichkililik	6,2	8,0	8,1	7,5	2,1	2,2	6,8	2,3	2,9
Omadsizliklar sohasidagi ichkililik	8,4	6,8	2,2	6,8	2,1	-	6,3	1,7	2,5
Oilaviy munosabatlar ichkililigi	6,3	5,2	1,9	5,8	1,9	2,7	4,9	1,7	3,7

– mashaqqatli mehnat natijasi va tasodif yoki omadga bog‘liq emas. Agar chindan ham xohlasam, deyarli hamma ustidan g‘alaba qozonishim mumkin”. Ammo muvaffaqiyatsizliklar va oilaviy munosabatlar sohasida barcha yoshdagi respondentlar nazoratning tashqi darajasiga mos keladigan ball to‘pladilar.

Turmushga chiqqan va turmushga chiqmagan ayollar o‘rtasida subyektiv nazorat darajasida farqlar yo‘q edi, ammo farqlar ta‘lim darajasi turlicha bo‘lgan subyektlarda eng aniq namoyon bo‘ldi. Oliy ma‘lumotli ayollar o‘rta ma‘lumotli ayollardan farqli o‘laroq, ularning xarakterli tashqi nazorat darajasi bilan yutuqlar, muvaffaqiyatsizliklar va oilaviy munosabatlar sohasida subyektiv nazoratning ichki darajasini amalga oshiradilar.

Ayol o‘zini namoyon qilishning qaysi darajasida turibdi? Biz shaxsiy rivojlanish mezonini sifatida o‘z-o‘zini namoyon qilish darajasini tanladik. O‘z-o‘zini amalga oshirish testining natijalari 5-diagrammada ko‘rsatilgan.

5-diagramma. Qizlar va ayollarning o‘z-o‘zini dolzarblashtirish darajasi: 1 – vaqt bo‘yicha oriyentatsiya; 2 – qo‘llab-quvvatlash; 3 – qadriyatli oriyentatsiya; 4 – jamiyatga moslashuvchanlik; 5 – o‘ziga nisbatan sensitivlik; 6 – tasodifiylik; 7 – o‘zini o‘zi hurmat qilish; 8 – o‘zini o‘zi qabul qilish; 9 – anglashga bo‘lgan ehtiyoj; 10 – sinergiya; 11 – tijovuzni qabul qilish; 12 – kontaktlilik; 13 – anglashga bo‘lgan ehtiyoj; 14 – kreativlik.

Diagrammada keltirilgan ma‘lumotlar shuni ko‘rsatadiki, tekshirilgan ayollar o‘zini o‘zi anglaydigan shaxslar emas. Shaxsning o‘zini namoyon qilish diapazoni 55–70 ballni tashkil qiladi. Respondentlarning aksariyati statistik va aqliy me‘yorda – 45–55 ball (bu me‘yor test mualliflari tomonidan o‘rnatilgan). Sinovga javob bergan ayollar o‘z kelajagi haqida qayg‘uradilar, bu haqda o‘ylashadi, ularda tashvish hissi paydo

bo‘ladi. Ayolning yoshi qanchalik katta bo‘lsa, u hozirgi kunni uning xilma-xilligi bilan shunchalik kam his qiladi. 45–55 yoshdagi ayollar uchun eng yuqori qayg‘urish (A. Maslou yozganidek) ularning yoshligida saqlanib qolgan, shuning uchun ular hozirgi yoshlarga qaraganda kamroq his-tuyg‘ularga ega.

O‘rta yoshdagi yoki birinchi yetuk yoshdagi ayollar ko‘pincha o‘zlari uchun yoqimsiz narsalarni eslashadi, muayyan harakatlar uchun o‘zlarini ayblashadi va o‘zlarini oqlashga intilishadi. Ularning haddan tashqari aks etishi ularning faol hayotidan zavqlanishlariga to‘sqinlik qiladi va shuning uchun ular ko‘pincha passiv pozitsiyani egallaydi. Buni subyektning qadriyatlari va xatti-harakatlarining tashqi ta’sirlardan mustaqillik darajasini o‘lchaydigan qo‘llab-quvvatlash shkalasi ma‘lumotlari ham tasdiqlaydi. 45 yoshgacha bo‘lgan qizlar va ayollar o‘z qarashlari va mulohazalari bo‘yicha mustaqilroq, zero, bu yoshdan katta ayollar konservativ bo‘lishadi. Agar balog‘atga yetgunga qadar ayollar o‘zlaridagi qarama-qarshiliklarga chidashsa, ular hali ham o‘z-o‘zidan qaror qabul qilishlari, xatolari, zaif tomonlari bilan kelisha olishlariga ishonishsa, balog‘at yoshida ular o‘zlarini turli xil his-tuyg‘ular, harakatlar bilan cheklaydilar, chunki ular omadsizlik holatlari va undan ham ko‘proq muvaffaqiyatsizliklarga duchor bo‘ladi.

“Qadriyatli yo‘nalishlar” shkalasi bo‘yicha olingan ma‘lumotlar shuni ko‘rsatadiki, tadqiqotda ishtirok etayotgan ayollar tomonidan e’tirof etilgan qadriyatlar o‘z darajasida faqat statistik me‘yorga mos keladi, lekin o‘zini o‘zi anglaydigan shaxslar tomonidan baham ko‘rilgan qadriyatlar darajasiga emas. Diagnostika natijalari shuni ko‘rsatadiki, ular o‘zlarining his-tuyg‘ulari va istaklari bilan normal diapazonda boshqariladi. Va ular o‘zlari xohlagancha harakat qilishadi, lekin o‘zini namoyon qiladigan odamlar o‘zlari ruxsat berganidek emas.

Xulosalar. 1. Ayolning asosiy hayotiy strategiyalari quyidagilardan iborat: xotin, ona, ijtimoiy ishlab chiqarish xodimi va ijtimoiy shaxs. Turli yosh guruhlaridagi ayollar tomonidan xotinning strategiyasini amalga oshirishda sezilarli farqlar yo‘q. Qizlar va ayollar oila va bolaga qaratilgan, mo‘ljallangan. Turmushga chiqmagan va turmush qurgan har qanday yoshdagi 17 yoshdan 65 yoshgacha bo‘lgan ayollarning turmush qurishga munosabati bir xil: nikoh ayol uchun muhim. Nikohga bo‘lgan munosabat ta‘lim yoki oilaviy ahvolga ta’sir qilmaydi. Hatto ajrashgan

yoki turmush o'rtog'idan norozi bo'lganlar ham ijtimoiy institut sifatida nikohga ijobiy munosabatda bo'lishadi. Ayol uchun ikkinchi eng muhim hayotiy strategiya bu onalik strategiyasidir. Ayollar bolalarga ijobiy munosabatda bo'lishadi, ayol qanchalik katta bo'lsa, u shunchalik g'amxo'r onaga aylanadi.

2. So'rovda qatnashgan ayollar hayotda o'zlarini ancha noqulay his qiladilar: ularda shaxsiy tashvish darajasi haddan tashqari yuqori.

3. Farzandi uchun dunyoni bilish tashkilotchisi sifatida ona o'zining eng yaxshi tomonlarini ko'rsatmaydi. Uning bilimga bo'lgan ehtiyoji, o'zini o'zi anglash testiga ko'ra, shaxsiyatning ijodiy yo'nalishi o'zini o'zi anglatuvchi shaxsdan uzoqdir.

4. Ayolning ijtimoiy hayot strategiyalariga tegishli: ijtimoiy ishlab chiqarish xodimi va ijtimoiy individ. Barcha yosh guruhlaridagi respondentlar o'zlariga va muloqotga e'tibor qaratish bilan bog'liq holda biznesga e'tibor qaratishadi. Kasbiy faoliyat ayollar uchun o'zini shaxs sifatida anglash uchun muhimdir. Ammo respondentlar orasida ijtimoiy shaxs strategiyasi kam rivojlangan. Qizlar va ayniqsa, ikkinchi balog'at yoshidagi ayollar, ularning fikricha, jamiyatning ijtimoiy-siyosiy hayotiga faol kiritilmagan.

5. Hayotiy strategiyalar ayolning hayot dunyosi asosida yotadi, lekin uning shakllanishiga mazmunli hayot yo'nalishlari va shaxsiy o'sish ta'sir qiladi.

6. D.A. Leontevning "Hayot ma'nosi yo'nalishlari" testiga ko'ra, ayollar o'zlarining

aniq mazmunli hayotiy yo'nalishlari va hayotda aniq maqsadlari borligini ta'kidlaydilar. Ko'pchilik, o'zlarining qiziqishlarini topdilar, ularning hayoti qiziqarli narsalarga to'la bo'ladi deb hisoblashadi.

7. "O'z-o'zini namoyon qilish testi"ga ko'ra, natijalar ularning kelajagi haqida qayg'urish, bu haqda o'ylash, ayollarda tashvish hissi paydo bo'lishini ko'rsatadi. Barcha yoshdagi respondentlar juda siqilib yashaydi, ayniqsa, yetuk yoshdagilar, ular o'zlariga, o'zlarining baholariga ishonmaydilar, o'z manfaatlarini qanday himoya qilishni bilmaydilar.

8. Tadqiqot qilinuvchilarning fikriga ko'ra, ularning hayoti umuman o'zlarining ijodkorligi emas. "Subyektiv nazorat darajasini o'rganish usuli" natijalari shuni ko'rsatadiki, tashqi sharoitlar subyektning xohish va intilishlaridan ko'ra muhimroqdir. Ular o'zlari bilan sodir bo'lgan hamma narsani vaziyatga, boshqa odamlarga, taqdirga, omadga bog'lashga moyil.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, Rossiya viloyatlaridagi ayol ijtimoiy ishlab chiqarishda muhim o'rin egallagan, lekin siyosiy va ijtimoiy hayotda o'zini erkak bilan teng deb bilmaydigan ishbiarmon ayoldir.

Ayol shaxsining rivojlanishi va uning hayotiy dunyosining shakllanishi asosiy hayot strategiyalarini yanada rivojlantirishni nazarda tutadi va bu rivojlanish jarayoni ayolning o'ziga ham, jamiyatga ham bog'liqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни. — Москва: Изд-во «Мысль», 1991.
2. Адлер А. Наука жить. — Киев: Изд-во «Port-Royal», 1997.
3. Александрова Ю.В. Методика исследования ролевых паттернов отношения к другому взрослого человека (МИРП) / Журнал практического психолога. 1998. № 8.
4. Алешина Ю.Е., Гозман Л.Я., Загика М.В., Кроз М.В. Самоактуализационный тест. — Москва, 1991.
5. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания / Избр. психол. труды: В 2-х томах. Т. I. — Москва, 1980.
6. Бочаров В.В. Антропология возраста: Учебное пособие. — Санкт-Петербург, 2001.
7. Гарбузов В.И. Практическая психотерапия, или как вернуть ребенку и подростку уверенность в себе, истинное достоинство и здоровье. — СПб., 1994.
8. Кочарян Г.С., Кочарян А.С. Психотерапия сексуальных расстройств и супружеских конфликтов. — Москва, 1994.
9. Леонтьев А.Н. Деятельность, сознание, личность. — Москва, 1975.
10. Леонтьев Д. А. Тест смысловых ориентаций // Психологический журнал. — № 1, 1993.
11. Маслоу А. Психология бытия. — Москва, 1997.
12. Платонов К. К. Структура и развитие личности. — Москва, 1986.
13. Петровский А.В., Ярошевский М. Г. Теоретическая психология: Учебное пособие. — Москва, 2003.
14. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии: в 2-х т. Т. II. — Москва, 1989.
15. Спиваковская А.С. Психотерапия: игра, детство, семья. В 2-х т. Т. II. — Москва, 1999.
16. Энциклопедия психологических тестов. Личность, мотивация, потребность. — Москва, 1997.
17. Юнг К.Г. Структура психики и процесс индивидуации. — Москва, 1996.